

Wie de wereld wil veranderen, moet samenzweren

Rutger Bregman

25.12.25 Essay 16-21 min

Illustraties door Luka van Diepen (voor de Correspondent)

Grote maatschappelijke omwentelingen beginnen zelden bij een meerderheid. Ze beginnen bij kleine, goed georganiseerde minderheden met een plan. In deel drie van mijn Reith Lectures laat ik zien hoe Britse idealisten eerst de verzorgingsstaat uitvonden – en hoe neoliberalen later met dezelfde strategie dat bouwwerk ontmantelden. De vraag is niet óf samenzweringen bestaan, maar wie ze vandaag organiseert.

Op de avond van 1 oktober 1943 wilden de nazi's met een bliksemsnelle actie alle Joden in het kleine Denemarken oppakken en deporteren. Ze kozen voor de laatste avond van het Joods Nieuwjaar omdat ze dachten dat hun slachtoffers dan zeker thuis zouden zijn.

Maar toen de soldaten kwamen, troffen ze lege huizen. Iemand had de Joodse gemeenschap getipt. In het diepste geheim hadden tienduizenden vissers en winkeliers, dokters en dominees vluchtroutes opgezet, en duizenden over zee in veiligheid gebracht. Uiteindelijk overleefde bijna 99 procent van de Deense Joden de oorlog.

Er is een boek over dit buitengewone verhaal, met de titel *A Conspiracy of Decency*. Die uitdrukking is me altijd bijgebleven. Als we het woord 'samenzwering' horen, denken we meestal aan mensen die menen dat de aarde plat is, of die zich opsluiten op een zolderkamer met een aluminium hoedje op. Wij, de 'rationele' mensen, trekken dan onze wenkbrauwen op en zeggen: samenzweringen bestaan niet.

Maar als historicus weet ik donders goed dat samenzweringen wel degelijk bestaan. En eerlijk gezegd ben ik er nogal door geobsedeerd. Niet door de paranoïde fantasieën van QAnon of de 9/11-Truth'ers, maar de échte samenzweringen van kleine groepjes mensen met grootse ideeën. De geschiedenis zit er vol mee: een dozijn apostelen die het christendom over een wereldrijk verspreidde; een debatclub van jakobijnen die het Franse koningshuis omverwierp; een obscure denktank die het neoliberale kapitalisme in het zadel hielp.

Dat brengt me bij waar we ons bevinden in deze serie lezingen. Ik had beloofd ze op te bouwen als een driedelige preek: deel één is ellende, deel twee is verlossing, deel drie is dankbaarheid. In Londen serveerde ik de ellende. Liverpool kreeg de verlossing. En nu krijgen jullie, geluksvogels in Edinburgh, de dankbaarheid.

In de tijd dat ik nog iedere zondag naar de kerk ging, was het derde deel van de preek doorgaans het meest slaapverwekkend. Maar laten we kijken of we kunnen breken met die traditie. Want dankbaarheid is, wat mij betreft, geen passieve houding. Het is geen kwestie van achteroverleunen met gevouwen handen.

Dankbaarheid betekent verantwoordelijkheid nemen. Dankbaar zijn voor de abolitionisten is verder bouwen aan een vrijere wereld. Dankbaar zijn voor de suffragettes betekent de democratie beschermen en versterken. Dankbaar zijn voor die Deense burgers betekent opstaan voor vreemden als er bij jou wordt aangeklopt. Hun samenzweringen van deugd zijn meer dan alleen bewonderenswaardige verhalen. Het zijn onvoltooide projecten, die wij hebben geërfd.

Thomas Clarkson, de abolitionist over wie ik het vorige week in Liverpool had, schreef ooit een driedelige geschiedenis van de quakers: de radicaal-protestantse cult die een leidende rol speelde in de strijd tegen de slavernij. Een van hun kenmerkende gebruiken was dat ze hun doden begroeven in naamloze graven. Zij vonden dat je mensen niet eert met dure grafstenen, maar met daden. In de woorden van Clarkson:

Als je een goed mens die dit leven heeft verlaten wilt eren, laat dan al zijn goede daden voortleven in jouw herinnering; laat ze voortleven in jouw dankbare liefde en achting; dus koester ze in je hart, opdat ze jou voortdurend tot navolging inspireren. Op die manier, door het lovenswaardige voorbeeld van deze mens te volgen, laat je zien dat je daadwerkelijk zijn nagedachtenis respecteert.'

Dát is, uiteindelijk, de betekenis van dankbaarheid. Niet alleen waardering, maar ook imitatie. Begin je eigen samenzwering van deugd.

De vraag die ik vandaag wil beantwoorden, is simpel: Hoe zou zo'n samenzwering eruitzien? Wat voor visie, wat voor programma zou de liberale democratie kunnen vernieuwen in onze tijd? En is er iets wat we kunnen leren van de groepen die dat in het verleden voor elkaar hebben gekregen?

Laten we daar beginnen, en één kring van rebellen in het bijzonder uitlichten: de Fabian Society. Dat was een club elitaire Britten die eind negentiende eeuw een van de meest gedurfde samenzweringen uit de politieke geschiedenis beraamde. En het lukte nog ook.

In 1887 onthulden ze hun manifest, met de grandioze titel *Het Waarlijk Radicale Programma*. Ze noemden het 'waarlijk radicaal' omdat ze nog radicaler wilden zijn dan al die andere radicalen. En inderdaad, het manifest leest als een utopisch wensenlijstje: een achturige werkdag, kiesrecht voor vrouwen, een salaris voor parlementsleden, een progressief belastingstelsel, openbaar onderwijs, gratis schoollunches en zelfs de nationalisatie van de spoorwegen. Destijds werden dat soort ideeën als volstrekt onmogelijk gezien, het soort plannen dat alleen mafklappers op papier zouden zetten.

En toch werden hun eisen een voor een werkelijkheid. Tegenwoordig leest *Het Waarlijk Radicale Programma* niet als een utopisch wensenlijstje, maar als een nuchtere beschrijving van de moderne welvaartsstaat.

Hoe kon dat gebeuren? Hoe werd het onmogelijke onvermijdelijk? Welnu, de oorsprong van deze samenzwering was – heel toepasselijk – nogal samenzweerderig. Ze begon niet in een parlement of op een universiteit, maar in een spookhuis. In de jaren 1880 was spiritualisme zeer in trek bij de Londense elite. Seances, tafelkloppen, geesten oproepen: het was dé pseudowetenschap van de dag.

Twee jongemannen, de Oxford-alumnus Frank Podmore en zijn quakervriend Edward Pease, deelden die fascinatie. Op een avond regelden ze de sleutel van een oud huis in Notting Hill, lieten de deur op een kier staan en keerden rond middernacht terug, in de hoop een glimp op te vangen van iets bovennatuurlijks. Helaas stelden de geesten die avond nogal teleur. Maar terwijl de twee mannen daar in het donker zaten, wachtend op het gerammel van kettingen, kwam het gesprek op iets veel radicalers: de mogelijkheid van sociale hervorming.

Uit deze half serieuze spokenjacht ontstond dan ook iets serieuzers: Podmore, Pease en een paar anderen richtten een gezelschap op dat ze de 'Brotherhood of the New Life' noemden. Ze waren ervan overtuigd dat maatschappelijke verandering moest beginnen bij persoonlijke verandering. Want als je jezelf kon veranderen, dan volgde de wereld vanzelf.

De leden beloofden te leven volgens hogere deugden. Ze propageerden pacifisme, vegetarisme, eenvoud en intellectuele eerlijkheid. Hun doel was – en ik citeer: 'de reconstructie van de Maatschappij naar maatstaven van het moreel hoogst haalbare'. Door helder en sober te leven hoopten de *New-Lifers* een voorbeeld te stellen dat anderen zou inspireren – en dat op termijn de maatschappij zou transformeren.

Maar na verloop van tijd tekende zich een scheiding af. Sommigen zagen de broederschap vooral als een moreel project. Voor anderen was het ook een politiek project. En naarmate de maanden verstreken, werd er steeds meer gedebatteerd over lonen en belastingen, en steeds minder over pacifisme en eenvoudig leven. Totdat, op 4 januari 1884, de politiekgezinden zich afsplitsten en hun eigen club vormden.

Het was de spokenjager Frank Podmore die de naam bedacht voor deze nieuwe club: de Fabian Society. Hij koos die naam om behoorlijk samenzweerderige redenen. De Romeinse generaal Quintus Fabius Maximus Verrucosus had het machtige leger van Hannibal ooit op de knieën gekregen – niet door veldslagen met hem uit te vechten, maar met geduld en volharding. Fabius' bijnaam was 'de Treuzelaar'.

En dát was de geest die Podmore wilde vangen. Het socialisme, zo dacht hij, moest niet de poorten van het kapitalisme bestormen, maar stillertjes via de achterdeur naar binnen glippen. In tegenstelling tot de communisten geloofden de fabianen niet in één enkele, gewelddadige revolutie die de utopie zou inluiden. Als symbool kozen ze daarentegen een schildpad: een beeld van langzame maar zekere vooruitgang. Hun wapenschild toonde zelfs een wolf in schaapskleren.

(Dat hebben ze later, om vrij voor de hand liggende pr-redenen, toch maar laten vallen.)

Door de combinatie van geduld en slinksheid hing er al snel een sfeer van intrige rond de fabianen. En het duurde niet lang of de slimste jonge mensen uit het Verenigd Koninkrijk wilden erbij horen. De Fabian Society werd een magneet voor de meest getalenteerde en – bij gebrek aan een beter woord – 'coolste' mensen van het land. Leden waren onder anderen grootheden als H.G. Wells, Emmeline Pankhurst en Bertrand Russell.

De meeste nieuwe leden waren net afgestudeerd en deden niets liever dan debatteren. Het gesprek was hun medium, en in die gesprekken kregen hun ideeën vorm. Als een van hun lezingen het goed deed, dan werd het een pamflet of ging de auteur ermee op tournee, wat op zijn beurt weer voor veel media-aandacht zorgde. De invloedrijkste traktaten kwamen van de zogeheten 'zeven fabiaanse essayisten', onder wie toneelschrijver George Bernard Shaw – die trouwens ook de auteur was van dat Waarlijk Radicale Programma. Nog maar zeven jaar na de oprichting had de society al zo'n 100.000 pamfletten verspreid – voor die tijd ongekend veel.

Een van de redenen dat de fabianen zo in trek waren, was dat ze meesters waren in de marketing. Ze publiceerden geen onleesbare traktaten over dode Duitse filosofen, maar schreven in klare taal, toegankelijk voor iedereen. Tegelijkertijd snapten ze ook heel goed wat de elite mooi vond. De revolutionaire pamfletten van die tijd waren doorgaans slecht vormgegeven en gedrukt op goedkoop, lelijk papier, waardoor ze er niet uitzagen: voddig, amateuristisch, niet serieus te nemen.

De fabianen deden daarentegen hun best om materiaal te produceren dat er gelikt en classy uitzag. Strakke uitnodigingen, geprint op bloedrood papier. Hun conferenties waren geoliede machines. Zoals George Bernard Shaw ooit opmerkte: ‘We werden aan alle kanten uitgemaakt voor nuffige dandy’s en leunstoel-socialisten omdat we zoveel waarde hechtten aan dit soort details, maar ik denk dat het bepaald niet onze minste verdienste was.’

Op deze manier werd de Fabian Society een kweekvijver voor politiek talent. Voor jonge, ambitieuze idealisten was er niets cooler dan je aansluiten bij de fabianen. Het was dé plek voor de scherpste discussies en de beste feestjes. En stap voor stap belandden leden van de Fabian Society in schoolbesturen en lokale raden. Dat was het begin van een lange mars door de instituties, want de fabianen wisten dat de kleine bureaucraten van vandaag de grote machthebbers van morgen kunnen worden.

Hun nalatenschap is ronduit indrukwekkend. De fabianen richtten de London School of Economics op en speelden een belangrijke rol bij het ontstaan van de Labour Party. In de halve eeuw die volgde, zette het fabianisme de toon. Wat ooit ondenkbaar was, werd werkelijkheid: openbaar onderwijs, universele gezondheidszorg, een achturige werkdag, kiesrecht voor vrouwen en een progressief belastingstelsel (met een toptarief voor de allerrijksten, dat in de jaren vijftig en zestig zelfs tot 90 procent steeg).

Het was de spokenjagers niet gelukt om in Notting Hill de doden tot leven te wekken, maar uiteindelijk wekten ze iets veel krachtigers tot leven: de geest van de moderne sociaaldemocratie.

Veel van die erfenis staat vandaag onder druk. Belastingen voor de rijken zijn gekelderd, publieke diensten kraken in hun voegen en de democratie wankelt.

Ironisch genoeg werd de neergang van het fabiaanse project óók veroorzaakt door een samenzwering. Op 10 april 1947 kwam een klein groepje intellectuelen samen in het Zwitserse dorpje Mont Pèlerin. Ze noemden zichzelf ‘neoliberalen’. Onder hen waren de filosoof Friedrich Hayek en de econoom Milton Friedman. Ze vreesden dat de groeiende macht van de staat zou leiden tot een nieuw soort tirannie.

En dus kwamen ze in opstand.

Net als de fabianen wisten de neoliberalen dat effectief verzet tijd zou kosten. Hayek schreef dat ‘de periode tussen een verandering in opvatting en de bijbehorende verandering van beleid meestal een generatie of zelfs langer beslaat’. Friedman was het daarmee eens en zei: ‘De mensen die nu het land besturen, weerspiegelen de intellectuele sfeer van zo’n twintig jaar geleden, toen ze studeerden.’

De neoliberalen geloofden in het primaat van het eigenbelang. Ongeacht het probleem, hun antwoord was altijd hetzelfde: laat de staat zich terugtrekken, en geef het bedrijfsleven alle ruimte. De overheid zou van elke sector een markt moeten maken, of het nu om de zorg ging of om het onderwijs. De neoliberalen wisten dat ze zich met hun ideeën ver buiten de mainstream bevonden, maar dat maakte hen juist strijdlustig. In 1969 omschreef het tijdschrift *Time* Friedman als ‘een Parijse couturier wiens werk slechts door enkelen wordt gedragen, maar die toch bijna alle modetrends beïnvloedt’.

Crises stonden centraal in Friedmans denken. In het voorwoord van zijn meesterwerk *Capitalism and Freedom* (1982) schreef hij woorden die een neoliberale mantra werden. Het is de moeite waard om ze volledig te citeren:

‘Alleen een crisis – of die nu echt is of verondersteld – kan voor ware verandering zorgen. Wanneer die crisis zich voordoet, hangen de acties die worden ondernomen af van de ideeën die voorhanden zijn. Dat, geloof ik, is onze belangrijkste taak: alternatieven voor bestaand beleid ontwikkelen, ze levend en beschikbaar houden totdat het politiek onmogelijke politiek onvermijdelijk wordt.’

Opmerkelijk genoeg echoot deze strategie bijna precies de aanpak van de fabianen honderd jaar eerder. Op de titelpagina van het eerste fabiaanse pamflet uit 1884 lezen we:

‘Je moet wachten op het juiste moment, net als Fabius deed toen hij in oorlog was met Hannibal, [...] maar als de tijd komt, moet je keihard toeslaan.’

En dat is precies wat er gebeurde. Toen de crises van de jaren zeventig uitbraken – stagflatie, de oliecrisis, massale stakingen – sloegen de neoliberalen keihard toe. Decennialang hadden ze een netwerk opgebouwd van denktanks, tijdschriften en stichtingen, om ervoor te zorgen dat hun ideeën ‘voorhanden’ waren.

In de jaren daarna ontstond een nieuw soort gezond verstand. De overheid was het probleem. De markt was de oplossing. Vooruitgang betekende dereguleren, privatiseren, bezuinigen, globaliseren. Stap voor stap werden staatsbedrijven verkocht, vakbonden verzwakt en uitkeringen gekort.

Conservatieve leiders als Ronald Reagan en Margaret Thatcher omarmden Hayek en Friedmans ooit radicale doctrines. Al snel volgden hun politieke tegenpolen: Bill Clinton verklaarde dat ‘de tijden van *big government* voorbij zijn’, en Tony Blairs New Labour omarmde markthervormingen die ooit werden geassocieerd met rechts.

Even leek het alsof het neoliberalisme werkte: de inflatie werd getemd, de economische groei kwam weer op gang en de aandelenbeurzen gierden omhoog. Maar met het verstrijken van de jaren werd duidelijk tegen welke prijs dat gebeurde: uitgeholde gemeenschappen, groeiende ongelijkheid, financiële crises en ecologische vernietiging.

Vandaag de dag heeft de ideologie – die van de jaren tachtig tot aan de pandemie heerste – haar inspirerende krachten verloren. Ze is intellectueel uitgeput, moreel bankroet en politiek giftig. En toch waart haar geest nog rond, spookt ze door onze instituties en zet ze een rem op onze verbeeldingskracht.

Toen ik als 25-jarige mijn boek *Gratis geld voor iedereen* schreef, wilde ik deze geest verjagen. Ik verveelde me simpelweg te pletter in het neoliberale tijdperk. De politieke discussies voelden zo beperkt, zo technocratisch. Waar waren de grootse vergezichten? Waar waren de gewaagde ideeën die ooit de maatschappij hadden getransformeerd?

Het boek was mijn poging om de utopie terug te winnen als een moreel kompas. Om te laten zien dat wat mensen ooit radicaal hadden gevonden – het vrouwenkiesrecht, of het weekend – tegenwoordig een kwestie van gewoon gezond verstand was. En dat we dat wéér konden doen: het onmogelijke onvermijdelijk maken.

In de tien jaar die sindsdien zijn verstreken, heb ik ongeveer de helft gekregen van waar ik om had gevraagd: de politiek is in ieder geval niet meer saai. De oude consensus ligt aan diggelen. Overal ter wereld snakken mensen naar verandering, naar grote verhalen, naar een nieuwe koers. Maar in plaats van een renaissance van hoop kregen we een ervaring van angst. In plaats van solidariteit zijn we getuige van groeiende wrok. Het neoliberalisme is dood – en in het gat dat het achterliet zijn demagogen gesprongen die grandeur beloven en haat leveren.

En dus keert een vraag die ik ooit met optimisme stelde, nu terug met een grotere urgentie: kunnen we de utopie weer opeisen, niet als naïeve fantasie, maar als leidende ster voor vernieuwing?

Want de crisis is gearriveerd, het ijzer van de geschiedenis is heet, en nu hangt alles af van de ideeën die voorhanden zijn. Het fabianisme en het neoliberalisme hadden samenhang, een overtuiging, een strategie. Ze hadden een verhaal over hoe het was misgegaan én een visie voor wat er daarna moest gebeuren. Ze bouwden instituties met een lange adem, en ze rekruteerden een contra-elite die de wereld herschiep.

Waar is het progressieve equivalent vandaag? Waar zijn de neo-fabianen? Hoe zou het Waarlijk Radicale Programma er vandaag de dag uitzien? En wie organiseert de volgende samenzwering van deugd?

Laten we beginnen met het goede nieuws: de fundamenten van een nieuw sociaal contract worden al gelegd. We zitten midden in een stille renaissance van het economische en sociale denken.

In de eerste plaats hebben we opnieuw geleerd wat de fabianen al wisten: de overheid is er niet alleen om cheques uit te schrijven, ze kan ook de allergrootste en gewaagste risico's nemen. Zonder publieke investeringen zouden we geen internet of gps hebben, en zelfs geen touchscreen op onze smartphone. Hetzelfde geldt voor de mRNA-vaccins die miljoenen het leven redden tijdens de coronapandemie. Keer op keer zijn het de belastingbetalers, niet de miljardairs, die de grootste doorbraken financieren.

Stel je nu eens een staat voor die deze rol volledig omarmt. Waar de slimste koppen niet hun energie verspillen aan het oppoetsen van PowerPoints bij McKinsey, maar hogesnelheidslijnen bouwen, of complete bevolkingsgroepen genezen van een ziekte. Stel je eens voor dat de gigantische winsten uit AI – technologie die gebouwd is op decennialang door de overheid betaald onderzoek – naar een nationaal welvaartsfonds vloeien, waaruit elke burger maandelijks dividend krijgt uitgekeerd.

Ik heb het niet over een logge overheid die verstrikt zit in haar eigen regels. Integendeel: deregulering blijft cruciaal als we echte overvloed willen creëren. Niet in de oude neoliberale zin van regels schrappen om aandeelhouders te plezieren, maar in een nieuwe zin: het wegnemen van de knelpunten die ons verhinderen te bouwen wat mensen nodig hebben.

Veel van onze problemen zijn immers ontstaan door regels die we zelf hebben bedacht. Denk aan bestemmingsplannen die nieuwbouw onmogelijk maken. Vergunningsprocedures voor een windmolenpark die jaren kosten. Processen waarbij uitstel wordt beloofd, in plaats van actie. En nee, dit zijn geen kleine ongemakken. Ze verklaren waarom de huren zo hoog zijn, waarom forenzen zo ellendig kan zijn, waarom schone energie niet snel genoeg wordt uitgerold. Het is ontworpen schaarste. En het is de voedingsbodem voor de wrok die onze politiek domineert.

Natuurlijk is het doorbreken van deze kunstmatige barrières slechts de helft van de strijd die we moeten voeren. Het bouwen van een maatschappij van overvloed vraagt ook om middelen op een schaal die we ons decennialang niet durfden voor te stellen.

En natuurlijk vragen mensen zich terecht af: hoe gaan we dit allemaal betalen?

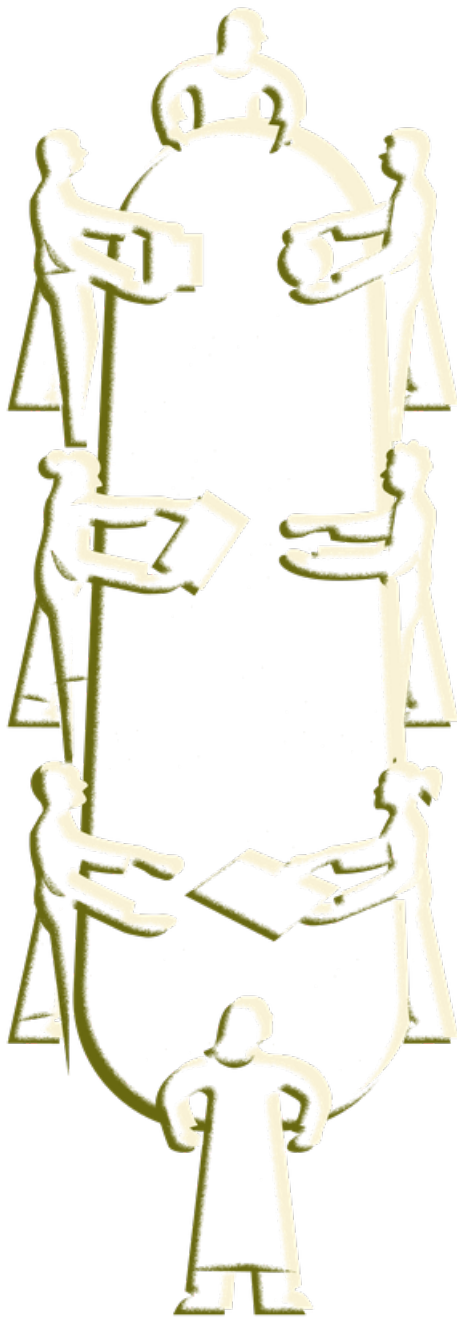
Het begint met een eerlijk en eenvoudig belastingstelsel, gestoeld op het principe dat arbeid en vermogen aan dezelfde regels moeten voldoen. Veel te lang zijn de regels in het voordeel geweest van geld dat geld maakt, en in het nadeel van geld dat wordt verdiend met werk. Daarom betalen miljardairs vaak minder dan hun werknemers.

Een nieuwe school van economen – denk aan mensen als Thomas Piketty en Gabriel Zucman – laat ons zien dat het anders kan. Stel je een wereld voor waarin banken automatisch informatie delen, zodat fortuinen niet meer stilletjes kunnen verdwijnen in Zwitserse kluizen. Waarin multinationals niet langer hun winst kunnen wegschuiven naar Ierland of Bermuda, maar een minimum aan belasting betalen in alle landen waarin ze actief zijn. Waarin de miljardair met een jacht van 200 miljoen op basis van dezelfde voorwaarden bijdraagt als de verpleegkundige of de leraar.

Decennialang werd ons verteld dat dit niet mogelijk was. Dat de rijken altijd door de mazen van de wet zouden glijpen en hun geld zouden verstoppert in het buitenland. Maar inmiddels hebben we de gereedschappen, de spreadsheets en een concreet stappenplan om een eerlijk belastingstelsel tot werkelijkheid te maken.

En als iedereen inlegt, dan kan de maatschappij uitbetalen. Stel je eens voor dat elke ouder betaalbare kinderopvang heeft. Stel je voor dat leraar een van de meest gerespecteerde en bestbetaalde beroepen is. Stel je hoger onderwijs voor waarbij jongeren afstuderen met alle kansen, in plaats van een torenhoge schuldenlast. Stel je een gezondheidszorg voor die voor iedereen toegankelijk is – niet alleen om ziekte te genezen, maar om mensen bij voorbaat gezond te houden.

En dit zou nog maar het begin zijn. We kunnen en moeten veel verder gaan, en net zo utopisch denken als de fabianen. We zouden een wereld kunnen bouwen waarvan mensen nu alleen nog kunnen dromen, waarin het dagelijks leven weelderig aanvoelt – op de best mogelijke manier. Waarin vrije tijd, schoonheid en veiligheid geen luxe zijn voor enkelen, maar ieders geboorterecht.

Het neoliberalisme heeft ons voorgehouden dat dit allemaal ‘te duur’ zou zijn. Maar wat er ‘duur’ uitzielt, is maar al te vaak efficiënt: het oplossen van armoede en dakloosheid is bijvoorbeeld een stuk goedkoper dan het proberen te beheersen en te controleren.

En wat veel mensen zich ook niet realiseren: het is eigenlijk heel normaal dat de kosten van zorg of onderwijs sneller stijgen dan de prijs van een telefoon of een koelkast. De econoom William Baumol constateerde in de jaren zestig al dat de prijzen in arbeidsintensieve sectoren sneller stijgen dan in sectoren waarin het werk makkelijk geautomatiseerd kan worden. Een zonnepaneel kun je steeds goedkoper produceren, maar dat geldt niet voor een uur aandacht van een echt mens. Economen gaven deze trend een naam: Baumols kostenziekte.

Maar de ironie is dat William Baumol het nooit als een probleem zag. Hij vond het een zegen! Hoe efficiënter onze machines en computers, hoe meer tijd er overblijft voor wat er werkelijk toe doet: het zorgen voor de kwetsbaren, het opvoeden van onze kinderen, het maken van mooie kunst. Het grootste obstakel hiervoor, waarschuwde Baumol, is ‘de illusie dat we het niet kunnen betalen’.

De basisvoorwaarden voor een goed leven zijn geen luxe die we moeten opgeven in ruil voor groei. Ze zijn het dividend van groei. Het neoliberalisme hield ons voor dat we moesten kiezen. Maar dat hoeft niet. We kunnen voorspoed én rechtvaardigheid hebben, efficiëntie

én waardigheid. *We can have our cake and eat it.*

Om kort te gaan: de contouren van ons Waarlijk Radicale Programma beginnen vorm te krijgen. Maar net als de fabianen en de neoliberalen moeten we niet vergeten dat dromen en verlangen niet volstaan. Ideeën doen er alleen toe als ze worden georganiseerd, geïnstitutionaliseerd en door de stormen van de geschiedenis worden geloodst.

Dat betekent meer dan een paar goede toespraken. Het betekent bouwen aan duurzame netwerken van mensen en instituties: je hebt filantropen nodig met diepe zakken, die bereid zijn te denken in decennia in plaats van in verkiezingscycli; beleidsondernemers die idealen kunnen omzetten in wetgeving; bewegingen die een divers electoraat voor zich kunnen winnen; culturele platformen waar de publieke opinie wordt gevormd – van de rechtszaal tot het klaslokaal, van de opiniepagina's tot de keukentafel.

Bovenal vraagt het om doorzettingsvermogen. De geschiedenis laat zien wat kleine groepjes slimme, toegewijde burgers kunnen bereiken als ze een lange adem hebben. Van de twaalf oprichters van de British Society for the Abolition of the Slave Trade leefde er maar één lang genoeg om mee te maken dat de slavernij in het hele Britse wereldrijk werd afgeschaft. Van de achtenzestig vrouwen die in 1848 in Seneca Falls bijeenkwamen voor de eerste conventie op het gebied van vrouwenrechten in de Verenigde Staten, leefde er nog maar één toen vrouwen eindelijk kiesrecht kregen.

En zij was die dag te ziek om te gaan stemmen.

Het is niet onze taak om in één keer een utopie tevoorschijn te toveren, maar om te strijden met het geduld van generaal Fabius. Om in de voetsporen te treden van de morele pioniers die ons voorgingen. Om hun dankbaar te zijn – niet met nostalgie, maar met imitatie.

Dank u wel.

Dit is de derde van vier lezingen in de serie Reith Lectures die Rutger Bregman in het najaar van 2025 gaf. De Reith Lectures zijn een jaarlijkse reeks lezingen, vernoemd naar Lord John Reith, de eerste directeur van de BBC, waarbij de Britse omroep prominente hedendaagse denkers uitnodigt om te reflecteren op de toestand van de wereld en de mens. Rutger gaf deze lezing op 5 november in Edinburgh.

Vertaling: H.P. van Stein Callenfels